ZENDEN EN ONTVANGEN

HET ZENDSTATION

Lopikerkapel | zaterdag 12 september 2020

Open MONUMENTENDAG

Berichten via de kerkklok

Rond 1690 kreeg de toren van de Lopiker Kapel in Zevenhoven, een klok. Dit werd mede mogelijk gemaakt door een bijdrage van 100 dukatonnen door het Hoogheemraadschap van de Lekdijk Benedendams.

Deze goedertierenheid werd minder ingegeven door de kerkelijke betrokkenheid van het dijk-college, als wel door de extra functie die de klok had bij het alarmeren van de bevolking in geval van dreigende watersnood. De klok riep het dijkleger naar de dijk om daar wacht te lopen en te trachten dijkdoorbraken te voorkomen. Hiervoor bestond een heel systeem. De klok van Jaarsveld startte met het signaal, de andere klokken in de Lopikerwaard namen het over.

Natuurlijk riep de klok de gemeenteleden ook op om naar de kerkdienst te komen, sloeg deze de uren en waarschuwde bij onraad. Het zogenaamde 'overluiden' is de traditie om de kerkklokken te laten luiden als er iemand is overleden. De klok gaf dus veel soorten berichten door: een vroege vorm van telecommunicatie!

Colofon

Dit boekje is een uitgave van
Stichting Kunst & Cultuur Lopik
kunstencultuurlopik.nl
facebook.com/kunstencultuurlopik
info@kunstencultuurlopik.nl

Teksten
Carla Brokking
Werkgroep Archeologische vondsten
van Stichting Lopikerkapel

Medewerking, hulp en bijdrages van
Stichting Omroep Zender Museum,
met speciale dank aan Rein Simonse
voor het nalezen van de hoofdstukken
over de zenders.
Cobie van Lent
Het Zendstation
NH Kerk te Lopikerkapel

Ontwerp, opmaak
8days.nl

Druk
Terberg Benschop

Welkom op Het Zendstation

en doorbreek de radiostilte...

Voor het eerst in de geschiedenis is dit zendercomplex open voor het publiek. Stichting Kunst en Cultuur Lopik is dan ook enorm verheugd u dit jaar op deze heel bijzondere locatie in de gemeente te kunnen ontvangen.

Midden in het weiland staat het voormalige zendergebouw van Nozema. Dit herinnert ons aan de geschiedenis van draadloze communicatie van de afgelopen eeuw. In de Tweede Wereldoorlog speelde de radio een cruciale rol. Wie kent niet de aankondiging: 'Hier Radio Oranje', waarbij belangrijke informatie werd doorgegeven voor het verzet.

Na de oorlog werd de radio een belangrijk sociaal medium. Alle belangrijke informatie voor de burgers werd doorgegeven via de radio. Mensen luisterden samen naar actualiteiten, muziek en populaire hoorspelen zoals de familie Doorsnee. Het verruimde hun wereld en het beeld daarvan. Dat waren de hoogtijdagen voor de radiowereld.

De Zenders waren van strategisch belang en werden in crisistijd streng bewaakt. Al is de radio nog steeds een relevant communicatiemiddel, met de komst van televisie, internet e.d. is het hoogtepunt voorbij. Nu is dit industriële erfgoed niet meer in bedrijf, maar door het huidige gebruik als evenementen- en vergaderlocatie informeert en verbindt het nog altijd.

Over de geschiedenis van de radio, de omroepzenders en het dorp Lopikerkapel kunt u op deze Open Monumentendag horen, zien, beleven en leren.

We zijn de eigenaars van het Zendstation zeer erkentelijk voor het openstellen van dit monument. Veel dank aan hen en aan alle vrijwilligers die met grote inzet en intensieve samenwerking een interessant programma hebben samengesteld. Compliment aan de auteurs van dit boekwerkje, een nieuwe uitgave in de reeks historische boekjes. Zo kunt u alles rustig nalezen en nog nagenieten van dit unieke bezoek.

Wij wensen u een leerzame en fijne dag toe op het Zendstation: de Zenders die Lopik nationale en internationale bekendheid gaven.

Dieny Scheffer,
Voorzitter Stichting Kunst en Cultuur Lopik

Historisch gezien behoorden verschillende delen van het huidige Lopikerkapel tot andere bestuurlijke organisaties en de indeling verschilde per thema: gemeentelijk bestuur, waterhuishouding, rechtspraak of kerk. Ontstaan als een lappendeken uit diverse stukjes, is Lopikerkapel uitgegroeid tot een kern met een sterke identiteit en saamhorigheid.

Geschiedenis Zevenhoven – Lopikerkapel

Drie-eenheid

Het deel ten Zuiden van de Enge IJssel behoorde tot Jaarsveld, met als zuidelijke grens de Lek en als oostgrens de Breede Steeg, de huidige Radiolaan.
Het deel ten Noorden van de Enge IJssel valt uiteen in 2 delen: het oostelijk deel tot aan de Biezendijk was Zevenhoven en het westelijk deel hoorde bij Lopik. De grenslijn werd gevormd door de Oostlaan van Huis te Vliet (Huis te Vliet lag op Lopiks grondgebied). Dit betekende dat de buren uit deze gebieden voor juridische en burgerzaken ofwel in Jaarsveld, ofwel in Zevenhoven, of in Lopik moesten zijn.

Ontstaan

De bewoningsgeschiedenis van Lopik begint bij de grote ontginningen vanaf de 11de eeuw. De moerassige wildernis was voor die tijd niet of nauwelijks bewoonbaar. De enige plekken die niet telkens overstroomden waren de hogere stroomruggen, bestaande uit zandige oeverwallen van een oude rivierstroom. Een deel van het huidige Lopikerkapel ligt op zo'n stroomrug. Het gaat vooral om de strook grond ten noorden van de Enge IJssel tot de Achterdijk.

'Hier hangt den hoorn vuijt', een laafplaats voor paard en voerman, op de driesprong van Achterdijk en Lopiker voordijk. (1607)

Hier vestigden zich waarschijnlijk al lang voor de 11de eeuw bewoners. Zij waren het die de Achterdijk aanlegden en sloten groeven voor de waterafvoer om het gebied geschikt te maken voor akkerbouw. De Achterdijk vormde de noordgrens van dit vroege ontginningsblok, dat later de '200 morgen Hoogten' genoemd werd. Het kan zijn dat de ontginners van de 200 Morgen Hoogten een rol hebben gespeeld bij de ontginning van het achterland, dat deel uit maakte van de grote Lopikse ontginning in de 11de eeuw. Deze ontginning besloeg een lang gebied van wel 13 kilometer. Het meest oostelijk deel van de ontginning, ter grootte van zeven hoeven, was de heerlijkheid Zevenhoven.

Heerlijkheden en gerechten

Lopik, Jaarsveld en Zevenhoven waren alle drie heerlijkheden, maar wel met verschillende bevoegdheden. Zo was Jaarsveld een hoge heerlijkheid met veel hogere rechten dan de ambachtsheerlijkheden van Lopik en Zevenhoven. Bij een heerlijkheid oefent de leenman als heer de macht uit, mocht

rechtspreken, had het recht om belastingen te innen en functionarissen aan te stellen. Een schout voerde namens hem het bestuur, bijgestaan door buurmeesters en schepenen. Het gebied waar het bestuur over werd gevoerd werd een gerecht genoemd.

Zevenhoven

In tegenstelling tot Lopik was Zevenhoven geen bezit van het Utrechtse kapittel Sint Marie, maar was het als aparte heerlijkheid in leen gegeven aan Gerard van Voorne, die verwant was aan het huis van Vianen. Tot deze familie bleef het zes eeuwen behoren. Veel heren van Zevenhoven woonden op Hofstede te Vliet of Huis te Vliet. Dit is apart, omdat die net over de grens van Zevenhoven in Lopik lagen.

In de praktijk waren Lopik en Zevenhoven erg met elkaar verweven, waarbij Lopik een leidende rol had. De kosten van de schout, schepenen, secretaris, schoolmeesters etc. van Lopik werden bijvoorbeeld ook omgeslagen over de inwoners van Zevenhoven en andersom. Zevenhoven had wel een eigen rechtbank, echter alleen voor de lage rechtsmacht.
De schout en schepenen vergaderden in de herberg 'De Prins'. Dit huis bestaat nog steeds en ligt aan de Lopikerweg Oost 180 (het witte pand op foto links).

Lopikerkapel

Zevenhoven behoorde tot het kerspel (kerkelijke gemeente) van Lopik. Omdat deze kerspel erg uitgestrekt was (ca. 20 kilometer) en de

Middeleeuwse wegen slecht begaanbaar waren, was het moeilijk om ter kerke te gaan in de Lopikse kerk, vooral in de winter. Om deze reden werd in het uiterste oosten tegen de grens met Zevenhoven een kapel opgericht, nog net op Lopiks grondgebied. Deze 'Lopiker kapel' is voor 1327 gebouwd, dan wordt deze namelijk voor het eerst in een akte genoemd.

In het midden van de 15de eeuw werd de kapel verplaatst naar Zevenhoven, naar de huidige plek. In 1620 is de kapel een zelfstandige kerk geworden, met een eigen predikant. Nu was er echt sprake van een aparte kerkelijke gemeente Lopikerkapel.

Rond de Lopiker kapel in Zevenhoven vormde zich langzamerhand een kleine dorpskom.
In het begin van de 17de eeuw werd Zevenhoven beschreven als zijnde 111 morgen groot, bestaande uit *'niet meer dan twee boere wooningen, eene herberg, en behalve de pastorije en het schoolhuis, nog drie huizen in zich bevat.'* Zevenhoven had in 1632 35 inwoners, in 1798 41 en in 1808 42.

De school was een openbare school die bestuurd en betaald werd door de gemeente Lopik. Deze had een contract gesloten met de gemeente Jaarsveld dat kinderen die in het oostelijk deel van Jaarsveld woonden, dus eigenlijk tegenover Lopikerkapel, in Lopikerkapel naar school konden gaan. Daar was nog wel eens geharrewar over.

Jaarsvelderkapel

Het oostelijk deel van Jaarsveld, ten zuiden van de Enge IJssel werd Jaarsvelderkapel genoemd. Deze naam zien we terug op diverse historische kaarten. Kennelijk stond hier ergens een kapel. In Den Uyl (zie bronnen) wordt ervan gesproken dat 'de kapel' in het oosten van Jaarsveld, na de reformatie bij de kerkelijke gemeente Zevenhoven zou zijn gevoegd. Maar waar stond

deze kapel? Niemand die het weet. Er zijn wel wat gissingen. Al lang geleden, bij de bouw van woningen aan de zuidelijke kant van de Enge IJssel ter hoogte van de kerk van Lopikerkapel, werd een dik zandpakket aangetroffen en verschillende kloostermoppen. Ook bij recente werkzaamheden ter plekke waren oude stenen zichtbaar. Was dit de plek van een (klooster) kapel? Helaas is hier nooit archeologisch onderzoek gedaan. We moeten het doen met speculaties.

Waterschapszaken

De polder Zevenhoven deelde de ringkade met Lopik en werd door dezelfde molens bemalen, richting de Vlist. Beide vielen onder het Waterschap Lopik, Lopikerkapel en Zevenhoven. Jaarsvelderkapel ligt in de polder Batuwe. Deze polder waterde uit op de Enge IJssel en de polderzaken werden geregeld door het Waterschap Batuwe c.a.

De 200 morgen Hoogten, die door het Zuiden van de polder Zevenhoven en Lopik liep, hadden een uitzonderingspositie. Omdat het bezwaarwater daarvan rechtstreeks op de Enge IJssel werd geloosd en niet via de polder Lopik en Zevenhoven werd afgevoerd, deelden de bewoners niet mee in de aanzienlijke waterschaps- en bemalingslasten. De natuurlijke afwatering werd echter steeds lastiger.
Dit losten de ingelanden van de Hoogten handig op door clandestiene duikers, diep onder de grond verborgen, door de Achterdijk aan te leggen. Zo raakten zij goedkoop hun water kwijt. Na een langdurig conflict werden de 200 morgen Hoogten formeel in de bemaling van Lopik c.a. opgenomen.

Stichts-Hollands grensgebied

De Enge IJssel vormde enkele eeuwen ook de grens tussen het Sticht (Utrecht) en Holland. Lopik en Zevenhoven hoorden bij Utrecht.
Tot 1725, toen de heerlijkheid Zevenhoven aan de Staten van Holland werd verkocht. Lopik is altijd Utrechts gebleven. Voor Jaarsveld was het niet zo duidelijk. Dat heeft zowel bij Utrecht als Holland gehoord, wat over en weer continu betwist werd. In 1640 werd het definitief onder Holland gebracht, nadat dit feitelijk al heel veel langer het geval was. In 1805 werd Jaarsveld weer bij Utrecht ingedeeld, terwijl dit voor Zevenhoven al iets eerder gold.

Eén gemeente

In de Franse tijd, na 1795 worden de heerlijkheden opgeheven. De gerechten worden gemeentes. De rechterlijke macht wordt onafhankelijk en op landelijke niveau geregeld. Na tussen 1795 en 1802 tijdelijk verenigd te zijn geweest, werden Lopik en Zevenhoven in 1812 definitief samengevoegd tot de gemeente Lopik. In 1943 werden ook Willige Langerak en Jaarsveld aan Lopik toegevoegd. Dus vanaf dat moment vallen alle drie de delen samen in één gemeente.
Zo komen we uit bij de huidige indeling: de kern Lopikerkapel, gemeente Lopik, provincie Utrecht.

Biezendijk en de Bietenkapper

De Biezendijk vormt de uiterst oostelijk grens van het langgerekte grondgebied van Lopik. En is dit al sinds de Middeleeuwen, als je de Heerlijkheid van Zevenhoven even meerekent. De naam verwijst naar de mattenbies, een cypergrassoort die rijkelijk groeide in dit gebied. Biezen werden gebruikt voor het vlechten van stoelmatten en manden.

Waterkeringskade

De Biezendijk was een 'zijdewende' van de polder Zevenhoven. Dit is een waterkeringskade die de oost- of westgrens van een ontginningsblok moet beschermen tegen water uit naastgelegen polders. In dit geval uit de Hoge Biezen en Over-Oudland, die aan weerskanten van de Hoge Biezendijk liggen. De Hoge Biezendijk vormde een driesprong met de Biezendijk. De weg liep over het zuidelijke deel hiervan. Het noordelijk deel, de huidige toegangsweg naar het Zendstation, heette ooit de Potenakkerskade en was in gebruik als (akker)bouwgrond. Dit deel is pas verhard in 1939 toen Nozema met de bouw van het Zendstation begon.
De noordelijke grens van de polder werd gevormd door de Zevenhovense kade. Langs dit traject loopt nu Weg der Verenigde Naties (N210). Op sommige oude kaarten worden ook de Potenakkerskade en Biezendijk als Zevenhovense kade aangeduid.

Bietenkapper als grenspaal

Bij de driesprong met de Hoge Biezendijk, staat het beeldhouwwerk 'De Bietenkapper', gemaakt door beeldhouwster J.H. Hans. Het kunstwerk doet dienst als grenspaal tussen Lopik en IJsselstein. Bij de onthulling in 1954 vertelde Lopiks burgemeester L. Schuman dat het gemeentebestuur zo ook op het platteland iets aan kunst wilde doen, om het cultureel niveau te stimuleren. De kunstenares koos de voederbietenbouw als symbool voor de Lopikse landbouw, met nog twee referenties hieraan in de reliëfs op de paal: de veeteelt (man met stier) en de fruitteelt.

Mattenbies © GFDL and CC-by-sa Bernd Haynold

In het huidige Lopikerkapel stonden aan het eind van de Middeleeuwen, tegen de toenmalige westgrens van het gerecht Zevenhoven (aan de Lopikse kant), twee weerbare (verdedigbare) huizen, Huis te Vliet en Hofstede te Vliet.

Hofstede te Vliet

Het 'Huys ten Vliete' wordt voor het eerst in een akte genoemd in 1375. Dit 'huis' bestaat nog steeds, weliswaar in een gewijzigde vorm. De 'Hofstede toe Vliet', die al eeuwenlang uit het landschap is verdwenen, wordt voor het eerst genoemd in 1382 als een leen van het Sticht Utrecht.

Voor het laatst is er sprake van de Hofstede in een akte van 1457. Maar hoe en wanneer het met de Hofstede is afgelopen, is niet bekend. Tussen 1481 en 1483 woedde in heel Utrecht de Stichtse oorlog, aangewakkerd door de Hoekse en Kabeljauwse twisten. Het platteland werd geteisterd, stadjes en kastelen belegerd en in puin gelegd. Wellicht is de Hofstede ook slachtoffer geworden van deze verwoestingen.

Archeologisch onderzoek in de jaren tachtig van de 20e eeuw, heeft veel aan het licht gebracht over de Hofstede. Bij bestudering van de topografische kaart viel de ronde vorm op van het perceel achter de boerderij van de familie De With aan de Lopikerweg Oost 154. Volgens literatuuronderzoek was dit de locatie van de Hofstede.

Ook de naam 'Het Rondeel' van het huis ten oosten van het perceel trok de aandacht. Een rondeel is een (half)ronde toren uitgebouwd uit een vestigingsmuur. Dan kan je denken aan een oude burcht, die als toevlucht diende bij watersnood of oorlog.

De resultaten van het archeologisch onderzoek, uitgevoerd door de archeologische werkgroep Zuidwest Utrecht onder leiding van R.J. Ooijevaar, zijn in 1988 vastgelegd in een rapport uitgegeven door de Werkgroep Behoud Lopikerwaard.

Bewoners

Beide huizen zijn vermoedelijk gesticht door dezelfde familie Van Vliet. Net als Huis te Vliet was ook de Hofstede te Vliet een bisschoppelijk leen. In 1327 komen al twee broers uit het geslacht te Vliet in een een scheidsrechterlijke uitspraak voor. Wilhelmus en Ghiselbertus Bokel de Vliete, zonen van Heinric van Vliet, hadden een geschil met de deken van het kapittel van St. Marie over het patronaatsrecht van de kapel in Lopikerkapel (benoemingsrecht van een geestelijke/de kapelaan). Het land van Bokel van den Vlite, gelegen in de Biezen (onder IJsselstein) wordt al vermeld op vier februari 1314.

Huis en grachten

IJzerwerk was in die tijd te kostbaar om zo maar weggegooid te worden, maar bij opgravingen in een gedichte sloot is een met opzet gebroken zwaard en veel ijzerwerk gevonden. Misschien erin gegooid om het uit handen van de vijand te houden bij een plundering? Het zou in ieder geval wel kunnen wijzen op gewelddadigheden als boven genoemd.
De opgravingen brachten ook aan het licht dat Hofstede te Vliet eigenlijk maar een eenvoudig bouwwerk was. De Hofstede behoorde tot het boerderijtype 'stenen kamer'. In die tijd was baksteen een kostbaar bouwmateriaal. Alleen de kerk en de adel konden zich dat veroorloven. Zo'n stenen kamer straalde gezag en rijkdom uit en gaf de eigenaar de status van edelman. Het waren dan ook vaak riddermatige boerderijen, dikwijls omgeven door grachten.
Binnen de gracht lag een ommuurde binnenplaats die 'hof' genoemd werd. In een hoek van de hof stond het eigenlijke huis, van ruim vijf bij zes meter, met een steenformaat van 32x16x8 cm en muurdikte van ca. 65cm (2 steens). Buiten de stenen kamer zijn geen sporen van bebouwing gevonden.

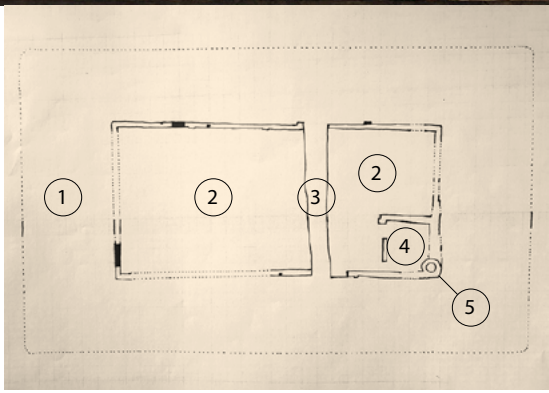

Reconstructie van de Hofstede te Vliet: Gracht [1], Hof [2], Sloot [3], Stenen kamer [4], Gemakkoker (toilet) [5]

Opgravingen

Tijdens de opgravingen zijn meer dan tienduizend vondsten gedaan. Het grootste deel daarvan bestond uit aardewerk, waaronder enkele nog bijna geheel gave kruiken. Ook werd veel ijzerwerk en brons ontdekt, evenals botfragmenten. Sommige voorwerpen zijn te reconstrueren, zoals een kookpot, een pan met kromme steel en een gaten pot voor het kweken van kruiden. Onder de metalen voorwerpen bevinden zich o.a. ijzeren mondharpen en kandelaars.

Leistenen en een liefdeslied

Opvallend zijn de gevonden stukken leisteen met inscripties. Ooijevaar veronderstelt dat deze afkomstig zijn van wastafeltjes. Die werden in de Middeleeuwen gebruikt, maar waren al bekend uit de Romeinse tijd. Door met een scherpe metalen stift in de was te schrijven, kraste de stift ook in de lei onder de was. Deze methode is vermoedelijk gebruikt tot ontdekt werd dat je ook rechtstreeks met een stuk leisteen op een leitafeltje kon schrijven.

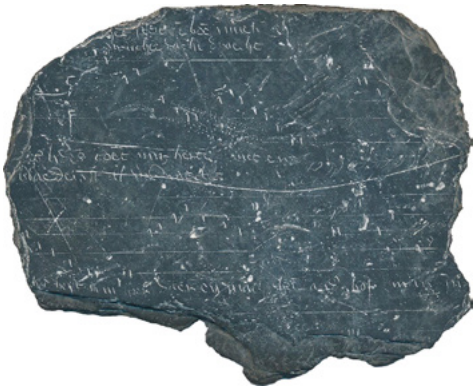

Een heel bijzondere vondst is het stuk leisteen met muzieknoten en tekst. De muzieknoten zijn geschreven in een zelden in Nederland voorkomend, vereenvoudigd notenschrift, waarschijnlijk in een poging om een liedje te schrijven. *'Het steit een boem'* (Er staat een boom), luidt de eerste regel. Dit lied is alleen van deze lei bekend en in deze vorm opgenomen in de Nederlandse Liederenbank. De tekst is niet helemaal te begrijpen, maar de strekking is duidelijk. Het is een liefdesliedje op rijm en er staat een tuinmetafoor in: over een boom die vrucht draagt, een hart dat pijn doet en een hof waar geen andere tuinman in mag.

Op de overige leistenen zijn afbeeldingen te zien van o.a. een poppetje, een pauw, kerkramen, getallen, namen en diverse teksten o.a. in het latijn. In 2016 is de collectie Middeleeuwse leisteentjes daterend uit de periode tussen 1350 en 1475, naar het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden gegaan. Een deel van de overige collectie vondsten is te bezichtigen in het Buurthuis d'ouwe School in Lopikerkapel.

Door de Werkgroep archeologische vondsten van Stichting Lopikerkapel

Van een donjon in de 13e eeuw, naar een ridderhofstad in de 16e eeuw, een buitenhuis in de 19e eeuw, een bedrijfswoning in de 20e eeuw, uiteindelijk een appartementencomplex in de 21e eeuw. Op een kasteel lijkt het monument niet meer, maar er is wel uit elke eeuw iets bewaard gebleven.

Restauratie Huis te Vliet

Sedert 1971 is Huis te Vliet ingeschreven in het Monumentenregister van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. In 2010 kreeg het voormalig kasteel een rijkssubsidie. Dit maakte een grootscheepse restauratie van Huis te Vliet mogelijk. De eigenaar C.J. van Lent en aannemersbedrijf C.C. van Rhenen BV, beiden uit Lopikerkapel, sloegen de handen ineen en dienden een bouwplan in bij de gemeente voor een cascorestauratie, het realiseren van appartementen in het monument en de bouw van negen woningen naast het Huis te Vliet. Dit laatste werd mogelijk doordat het naastgelegen agrarische bedrijf stopte.

De restauratie ging van start op 1 mei 2014. De werkzaamheden werden begeleid door het architectenbureau Verlaan en Bouwstra in Vianen. In 2015 was de restauratie afgerond. In 2018 kwam het rijksmonument in handen van een vastgoedbedrijf in Utrecht.

Bouwkundige geschiedenis

Hoewel de eerste vermelding van het kasteel dateert uit 1375, moet op basis van de gevonden bouwhistorische kenmerken worden aangenomen dat het huis al in de dertiende eeuw is gebouwd. Ter verdediging van het Sticht werd in de 13e en 14e eeuw een aantal kastelen en torens gebouwd als verdedigingslinie. Huis te Vliet, dat begon als verdedigbare woontoren of donjon, vormde een linie met kasteel Zevender en kasteel Ter Heul.

Het voormalig kasteel ligt op 1/3 van een langgerekt perceel en is gebouwd binnen de twaalfde-eeuwse ontginningen. Het gebouw bestond in deze periode uit een vierkante toren van bijna 12x11 meter, waarvan het onderste

deel in het souterrain van het huidige huis bewaard is gebleven. In 1538 krijgt Huis te Vliet de status van ridderhofstad. Dat ging gepaard met een grote verbouwing, de donjon werd uitgebouwd en aangepast tot modern buitenverblijf.

Het huidige Huis te Vliet bevat muurwerk van de dertiende-eeuwse woontoren en van de laat

zestiende-eeuwse ridderhofstede. Op het begane grondniveau is nog ca. 60% van het dertiende-eeuwse metselwerk van de kelder aanwezig. Mogelijk kende de toren maar één bouwlaag boven een kelder. Deze was via een muurtrap in de 2,5 meter dikke muur te bereiken. De dikte van de muren en de aanwezigheid van een waterput in de kelder wijzen erop dat deze in tijden van oorlog kon worden verdedigd.

In de loop der eeuwen waren er veel 'vertimmeringen', al naar gelang de eigenaren veel of weinig geld te besteden hadden.
De toegang tot het huis bevond zich in het midden van de zeventiende eeuw nog aan de achterzijde (noordkant). Aan het einde van de zeventiende eeuw werd de entree verlegd naar de zuidkant van het huis. Daar werden aan weerszijden aan het voorplein het Koetshuis en de Orangerie gebouwd en werd een zichtlijn aangebracht naar de Lekdijk.

Verkleiningen

In 1801 kwam het toenmalige kasteel in handen van de familie Barchman-Wuijtiers van Vliet, die het pand tot 1936 gedurende zes generaties in bezit had. In 1815 werd het huis verkleind door sloop van het linkerdeel. Slechts het bordes voor het huis en een klein gedeelte van een vleugel bleef bewaard. In deze tijd wilde Jhr. C.G. Barchman Wuijtiers het Huis te Vliet met in totaal 46 morgen land kwijt en werd het ter vrijwillige verkoping aangeboden, waarschijnlijk omdat het onderhoud van het gebouw te kostbaar werd.

Nadat het huis van 1816 tot 1826 leeg had gestaan, werd zijn zoon op 6 juli 1836 de eigenaar. Hij herbouwde het pand ten dele op de oude fundamenten en muren en vergrootte het tot een rechthoekig huis met een fors zadeldak. In 1869-1870 werd een grondige opknapbeurt uitgevoerd van het timmer-, schilder-, stukadoors- en loodgieterswerk.

De laatste adellijke bewoner (huurder) van Huis te Vliet, baron Van Hardenbroek, verliet de buitenplaats in 1927. Nadat het huis negen jaar had leeg gestaan, besloot de eigenaar H.C.Joh. Barchman Wuijtiers, in 1936 het pand met grote stukken grond in Lopikerkapel en Zevenhoven in kavels verdeeld ter veiling aan te bieden. De Buitenplaats werd op de veiling in Hotel 'Ridder Sint Joris' te IJsselstein in zesentwintig kopen verkocht.

De koper van de buitenplaats op die veiling, had een fruitgrossierderij en een conservenfabriek. Hij gaf het pand een woon- annex bedrijfsbestemming. Omdat de bovenste verdieping er slecht aan toe was, werd het negentiende-eeuwse dak opgevijzeld en de bovenste verdieping gesloopt, waarna het dak weer op de daar onderliggende verdieping werd gezet. Ook werd het bordes met de trap naar de entree weggebroken en werden beneden schuifdeuren aangebracht. Verder werd de orangerie op het terrein omgebouwd tot twee woningen, deels met materiaal van de afgebroken bovenverdieping van het Huis.
Van 1936 tot 2018 is het Huis te Vliet een bedrijfspand geweest.

Om renovatie en behoud van het monument voor de toekomst exploitabel te maken, bleek het noodzakelijk nieuwbouw in en rondom het voormalig kasteel te realiseren. Medio 2000 wees de gemeente Lopik daar bouwvakken voor aan. Het hele plan paste binnen het ruimtelijk beleid van de gemeente Lopik voor de herontwikkeling van Lopikerkapel.

Archeologische vondsten

In 1993 is op verzoek van de restauratie-architect Verlaan & Bouwstra door de Archeologische Werkgroep Zuidwest Utrecht een onderzoek ingesteld naar de oever van de gracht die rondom het huis heeft gelopen, om te bepalen hoever de gracht van de muren was verwijderd. Het idee was de gracht weer in ere te herstellen. In eerste instantie werd de voet van de fundering tegen het huis blootgelegd. Die bleek te bestaan uit een stapeling van kloostermoppen. Door de vondst van een jampotdeksel kon worden gesteld, dat de grond naast de fundering reeds verstoord was.

Vervolgens werd op 5 meter uit de voorgevel de sleuf verder gegraven. Hierbij kwam de vulling van de gracht duidelijk in zicht. De bodem van de gracht was bedekt met een laag takken, waaronder alleen vondsten werden gedaan uit de periode eind 17e, begin 18e eeuw. Een van de vondsten was een fragment van een pispot van wit Delfts aardewerk. Ook een zalfpotje van dat materiaal werd gevonden, evenals een

wijnfles van groen glas. Vermoedelijk is in de 17e eeuw de oorspronkelijke gracht verbreed en verdiept, omdat er geen materiaal uit een andere periode onder de takken is gevonden. Omdat er ook geen jonger materiaal is gevonden, wordt aangenomen dat de gracht in de 18e eeuw is gedicht. Op 15,5 meter van de zijgevel werd de rand van de gracht aangetroffen.

Verdere vondsten bestaan uit 13e-eeuwse kloostermoppen, rood aardewerk, heel veel scherven van borden, kommen en flessen uit de 17e en 18e eeuw en pijpfragmenten gedateerd 1727-1876.

Doordat de originele bedding niet goed werd teruggevonden, kon de gracht helaas niet worden teruggebracht. Zoals het huis telkens werd aangepast aan de tijd van handeling, kwam er nu ongeveer op de oude gracht een omloop en aanrijdroute voor de nieuwe woningen, passend bij de eisen van deze eeuw.

Door de Werkgroep archeologische vondsten van Stichting Lopikerkapel

De uitvinding van de telegraaf en daarna de telefoon in de 19de eeuw, voorzag in de enorme behoefte om berichten over lange afstand te verzenden. De volgende droom was om dit draadloos te kunnen doen.

De opkomst van de radio

Dat werd mogelijk met radiotechniek, waarbij geluid via elektromagnetische golven kon worden verstuurd. In eerste instantie werd dit toegepast voor draadloze telegrafie, waarbij berichten in morsecode door de ether werden verstuurd. Dit was een uitkomst voor de verbinding met schepen op zee. In de Eerste Wereldoorlog werd dit ingezet voor het contact met gevechtsvliegtuigen.

In 1906 werd de elektronenbuis, ofwel radiolamp, uitgevonden die het mogelijk maakte om ook spraak en klank uit te zenden. Daarop volgde een periode van allerlei experimenten door wetenschappers en amateurs.

‘Brandt dit licht, dan koppen dicht’

Een bordje met deze tekst hing boven de kamer van Hanso Schotanus à Steringa Idzerda, van waaruit hij op 6 november 1919 de eerste radio-uitzending in Nederland verzorgde. Omdat hij deze ‘Soirée Musicale’ van tevoren had geprogrammeerd en aangekondigd in de krant, wordt dit beschouwd als de eerste radio-omroepuitzending in Europa. Zijn grote concurrent werd de Nederlandse Seintoestellen Fabriek (NSF), die uitzond vanuit de fabriek in Hilversum. De radio wint stormenderhand aan

Jaarsveldgebouw

populariteit. In 1925 werden vijf radio-omroepen opgericht, de KRO, AVRO, NCRV, VARA en VPRO. Zij maken bij toerbeurt gebruik van de zendfaciliteiten van NSF. De vraag om meer zendtijd neemt snel toe.

Wijziging golflengten

Ook in de rest van Europa zijn inmiddels radio-omroepen operationeel, waardoor internationale afspraken over de golflengtes nodig worden. In 1929 raakt Nederland de lange golven kwijt die tot dan toe werden gebruikt en krijgt een middengolf frequentie toegewezen, waardoor de zenders ingrijpend gewijzigd moeten worden.

Idzerda achter zijn zender

Nozema

Om een en ander in goede banen te leiden, richten de staat en de omroepen in 1935 gezamenlijk de N.V. Gemengd Bedrijf Nederlandsche Omroep Zender Maatschappij op, kortweg Nozema. Het doel is radiozendinstallaties op te zetten en ter beschikking te stellen aan gemachtigde omroeporganisaties.
Nozema start direct met de voorbereiding van een zenderpark voor twee middengolven. De voortplantingscondities van een middengolf stellen echter andere eisen aan de geleidbaarheid van de bodem dan een lange golf. De Gooische zandgrond blijkt minder geschikt te zijn. Bovendien moeten het uiterste noorden en zuiden van Nederland beide bereikt worden, even sterk. Een studiecommissie wijst als ideale locatie de omgeving van de Lek aan, op de natte kleigronden van Lopikerkapel.

Proefzender Jaarsveld

Om dit te testen plaatst Nozema eerst een proefzender in Jaarsveld, langs de Breede Steeg (de latere Radiolaan). Vanwege het tijdelijke karakter wordt een houten barak gebouwd. Daarnaast komt een 80 meter hoge stalen buismast. Tijdens de bouw begaf de hijsinstallatie het en stortte de mast omlaag. Enkele weken later stond deze echter stevig op de isolator, stabiel gehouden door tuidraden. Op 14 oktober 1937 komt de zender in de lucht, met beurtelings Hilversum 1 en 2. De proef is zo succesvol, dat in 1938 het besluit valt om het zendercomplex definitief te bouwen in Lopikerkapel.

In de oorlog gebruiken de Duitsers zender Jaarsveld o.a. om radio Oranje te storen. In april 1945 wordt het zenderpersoneel door Duitse pistolen gedwongen om de zender te demonteren en in Den Haag weer op te bouwen. Na de eerste dag duikt al het personeel onder. De zender komt in Den Haag nooit in werking, maar gaat daar teloor.
Het gebouw heeft daarna diverse reserve-zenders gehuisvest. De laatste activiteit was het uitzenden van Hilversum 3, van 1965 tot 1970. De 'tijdelijkheid' was dus een rekbaar begrip.

Na de succesvolle proef in Jaarsveld, wordt als locatie voor het nieuw te bouwen middengolfstation gekozen voor de polder Zevenhoven, in Lopikerkapel, gemeente Lopik, tegen de grens met IJsselstein aan. Het uitgangspunt is een technisch gebouw, waarbij de bruikbaarheid en stevigheid voorop staan.

De bouw van het zendstation

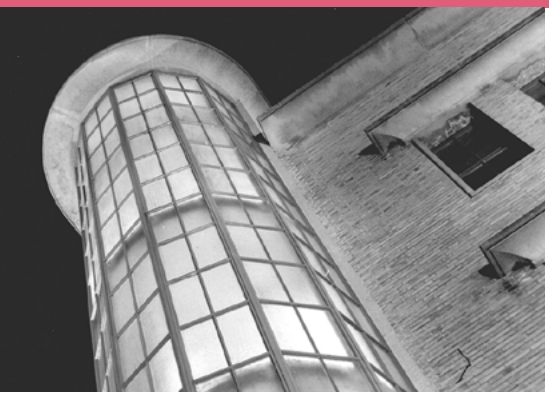

Nozema kiest in 1938 voor het ontwerp van ir. B.A. Verhey van het architectenbureau Dwars, Heederik en Verhey (DHV). Hij wordt bijgestaan door de Amersfoortse stadsarchitect Tal voor het uiterlijk en de vormgeving. Het wordt gebouwd in de stijl van het zakelijk expressionisme van Dudok. Vanwege de oorlogsdreiging werden er ook door defensie 'eischen' gesteld. Zo moest het een volkomen staalskelet hebben, het dak moest bestand zijn tegen gasbommen en eigenlijk mochten er geen ramen in.

Tijdcapsule

Op 5 oktober 1939 werd de eerste steen voor het hoofdgebouw gelegd door Minister van Binnenlandse Zaken, H. van Boeyen. Daarbij werd een loden koker ingemetseld die een oorkonde bevatte en een volledige serie Nederlandse munten van dat moment (van halve cent tot een gouden tientje). De koker is nooit teruggevonden, niemand weet meer waar de plek was.

Oorlog en verzet

In de oorlog bezetten de Duitsers het zendstation dat nog niet in gebruik is en zij houden gedurende de hele oorlog het zendgebeuren onder controle. Zij bevelen de zenders zo snel mogelijk te voltooien. Half oktober gaat Hilversum 1 in Lopik in de lucht en in november volgt Hilversum 2. Deze werden echter al snel vervangen door Duitse Wehrmachts- en propagandaprogramma's. Alhoewel de nieuwe zenders zeer geavanceerd zijn, hebben ze door vaderlandslievend personeel opvallend veel 'storingen'. De bezetter eist 'meer geschikt' personeel. In december 1940 heft de bezetter de Nozema op. De bezittingen en personeel gaan naar de PTT, die de exploitatie en beheer voortzet.

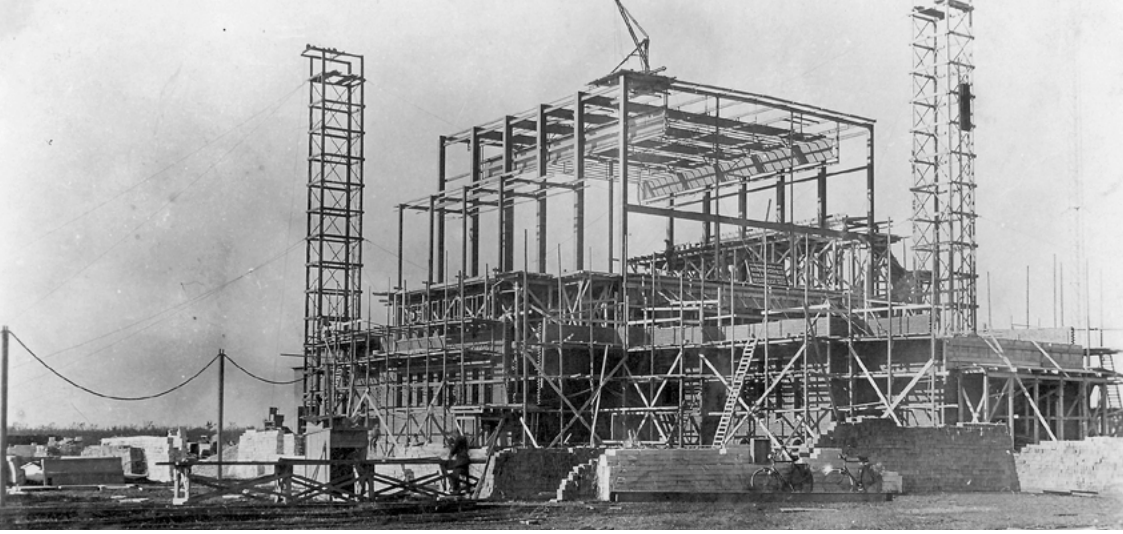

Op Dolle Dinsdag in september 1944 duikt een deel van het personeel onder uit (terechte) angst voor wraakacties van de Duitsers, omdat zij in de oorlog het verzet hielpen radio-contacten te realiseren. Tegen het eind van de oorlog wilden de Duitsers strategische objecten vernield achterlaten. Ook het zendstation. Alle benodigde springstof was in april 1945 al in het gebouw en bij de masten aangebracht. In de vroege ochtend van 5 mei slopen 3 verzets-mannen uit Lopikerkapel, Cor Verheul, Dirk Verwey en Arie Schep, hier naartoe. Ze troffen geen Duitse wachters en verwijderden alle explosieven. Vervolgens klommen ze in de mast en hesen de Nederlandse vlag. Zo wapperde in Lopikerkapel op de dag van de bevrijding wellicht de eerste en in ieder geval de hoogste vlag van Nederland.

Herstart na de oorlog

Na de oorlog wordt Nozema weer actief.
Het duurt even voordat de zenders op sterkte waren door een gebrek aan voldoende elektriciteit. Pas in 1947 konden Hilversum 1 en 2 weer met het volle vermogen van 120 kW uitgezonden worden.
De relatie met de PTT wordt contractueel geregeld. Nozema bepaalt de strategie en het beleid en de PTT voert de exploitatie en het beheer van de zendinstallaties uit. Het personeel blijft in dienst van de PTT.

Het zendergebouw bestaat uit een aantal grote 'blokken'. Het hoofdblok was de huls voor de enorme zendinstallatie, die verspreid was over verschillende verdiepingen. Het uitspringende blok aan de voorkant was het ontvangst- en vergaderdeel.

Het opwekken van energie en golven

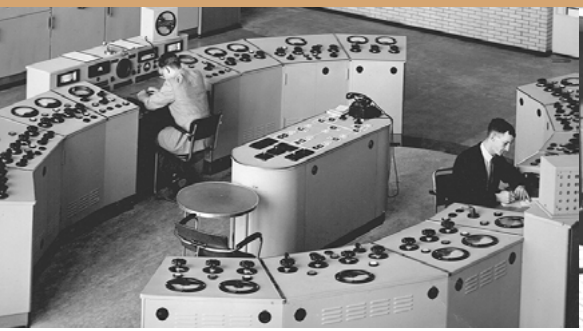

Zenderzaal

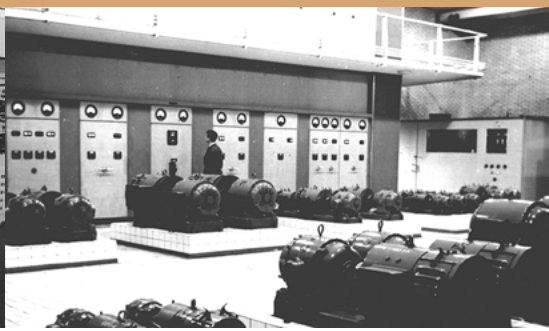

Machinezaal

De radioprogramma's werden geproduceerd in de studio in Hilversum. Via een speciale telefoonlijn kwam het signaal bij het zendergebouw. Dit laagfrequent signaal kan niet zomaar de ether in gezonden worden. Het moet eerst worden samengebracht met een draaggolf op een hoge frequentie. Dat heet 'moduleren'. Voor de middengolf wordt de sterkte gevarieerd, vandaar de naam 'Amplitude Modulatie' ofwel 'AM'.

Zenderzaal

In de zenderzaal stonden de eigenlijke zenders, voor Hilversum 1 en Hilversum 2, in de lengterichting opgesteld. Een bordes deelde deze in twee verdiepingen. Het signaal werd in verschillende trappen telkens meer versterkt.

Op dat moment waren dit twee van de modernste zenders ter wereld, geproduceerd door Philips. Midden in de zaal stonden de bedieningstafels voor beide zenders.
Tussen de zenderzaal en machinezaal daaronder, is een dubbele vloer met ruimte voor de kabels en leidingen.

Machinezaal

Centraal op de middelste verdieping ligt de machinezaal. Hier stonden de omvormers waarmee de spanningen voor de eigenlijke zenders werden opgewekt.
De spanning voor de eindbuizen kwam van de hoogspanningsgelijkrichters achter in de machinezaal, waarvan de middelste de reserve is voor beide anderen.

Aan de zijkanten bevonden zich schakelborden voor de bediening van de machines. De zaal is 7 meter hoog en op de galerij bevonden zich de keramische koelspiralen achter panelen langs de wanden. Vanwege de hoge spanning (20.000 volt) op de zendbuizen, was er een veel koelwater nodig in een lang (gesloten) circuit. Per zender waren er twee spiralen, een voor de aanvoer en een voor de afvoer. Het koelwater werd opgepompt op eigen terrein.

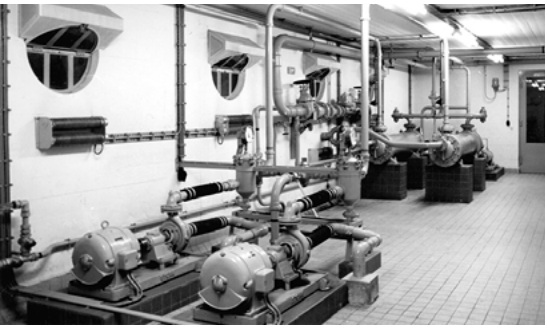

Kelder

Kelder

In de kelder bevonden zich de koelwatertanks, pompruimten en bergruimtes. De opvallende ronde ramen aan de buitenkant van het gebouw, laten het daglicht toe in de kelder.

Hal met trappenhuis

Bij binnenkomst valt direct het imposante trappenhuis van natuursteen op. In de frames van de trapleuningen zijn gegraveerde glasplaten aangebracht. De onderste bevatten voorstellingen van het leven op het land en in de zee, ontworpen in 1940 door Christiaan de Moor. Op de omgang zijn vissen afgebeeld naar ontwerp van W.L. Wagemans. De reliëfs zijn van Jos auf dem Brink, uitgevoerd door atelier Artivitra. De platen van de tweede opgang zijn

abstracter en stammen uit 1956 (ook van W.L. Wagemans). Deze stellen o.a. de vier elementen en 'het zenden' voor.

Bestuurskamer - Gerbrandyzaal

Boven de hal bevindt zich de Bestuurskamer. De muurschildering boven de ingang hiervan, is in 1942 door Peter Alma vervaardigd. Centraal staat een zendmast, met een wereldbol en aan weerszijden een orkest.
De bestuurskamer werd gebruikt voor vergaderingen van de Raad van Beheer van Nozema. De zaal was vernoemd naar Professor Mr. P.S. Gerbrandy die een belangrijke rol heeft vervuld bij de oprichting van Nozema. Hij was van 1937-1940 en van 1945-1958 voorzitter van de Raad van Beheer. Daarnaast was hij o.a. Minister van Justitie en Minister-President in oorlogstijd te Londen. Zijn portret, geschilderd door P.W.M. (Peer) van de Molengraft, hing hier aan de muur.

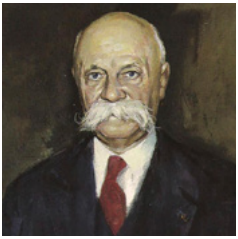

Het complex omvat een groot terrein met meerdere gebouwen en uiteraard de zendmasten, die de signalen uitstraalden. Een vitaal complex, dat goed beschermd moest worden.

Wacht houden

Bunker in aanbouw

Wachthuisje

Aan het begin van de toegangsweg naar Het Zendstation staat het wachthuisje. Het is gebouwd in 1953 in functionalistische stijl, naar een ontwerp van de architecten B. Merkelbach en P. Elling.

Portierswoning

Rechts voor het zendergebouw staat de portierswoning, die nooit als zodanig is gebruikt. Dit huis is door ir. B.A. Verhey ontworpen, net als het zendergebouw. Het is in 1940 gebouwd. Direct na de afbouw werd het in beslag genomen door de Duitse Einsatzleiter en zijn staf. Na de oorlog werd het de woning voor de beheerder van de Nozema zenders.

Gemeinschafsheim

Achter de portierswoning werd in 1941 een L-vormig pand gebouwd, van hout met een rieten dak, als huisvesting van het Duitse zenderpersoneel. Op de begane grond waren 7 slaapkamers. Na de oorlog werd het voorste deel woonhuis en het aangrenzende deel een ontspanningsruimte die gebruikt werd door de tennisclub en voor personeelsavondjes. Zo werden hier nagepraat, gekaart en gefeest, onder andere door de eigen brandweer van Nozema. Net erachter lag de tennisbaan, die onder leiding van beheerder Eckhard met vereende krachten van eigen personeel is gebouwd. Deze werd gebruikt door de eigen tennisclub voor personeelsleden van Nozema & PTT en hun familieleden.

Bunker

Achter het zendstation wordt in 1971 een Nucleair Chemisch Onderkomen (NCO) gebouwd. Een bunker dus, die beschermt tegen atoomaanvallen. Het is de tijd van de Koude Oorlog en radio wordt van vitaal belang geacht voor de communicatie in noodgevallen. Maar dan moet je wel kunnen blijven uitzenden.
In de bunker was een noodstudio gevestigd die onder crisis- en oorlogsomstandigheden in gebruik kon worden genomen en er was een middengolfzender. De bunker is zo gebouwd dat hij een ontploffing van een 20 kiloton kernwapen op een kilometer afstand zou weerstaan. Hij ligt op een zandpakket zonder fundering en heeft een speciale constructie waardoor de bunker 30 meter in iedere richting kan bewegen en maximaal 35 graden kan draaien.
Als men de bunker binnenging, moest men eerst door een ontsmettingsruimte, voordat de bunker zelf betreden kon worden. De bunker beschikte over alle systemen en voorzieningen om lange tijd in leven te kunnen blijven. Zo kon het personeel tijdens zware omstandigheden gewoon functioneren. Gelukkig is het nooit nodig geweest de bunker te gebruiken.

Dieselgenerator in de bunker

In het weiland naast het Zendstation herinneren enkele tuiblokken en feederhuisjes aan de zendmasten die hier op de AM uitzonden. Deze resten van de radiohistorie behoren nu gewoon tot het landschap, zeker voor de koeien die hier vredig grazen.

Reusachtige antennes

In 1939 werden twee middengolfantennes opgericht, een van 192 meter en een van 165 meter hoog. De hoogte van een antenne wordt idealiter bepaald op de helft van de golflengte waarop uitgezonden gaat worden. Een rekensommetje levert op dat de antennes bestemd waren voor golflengtes van rond de 384 en 330 meter.
Het ging hier om zelfstralende masten; de mast zelf is de antenne. Die moet daarom geïsoleerd worden opgesteld. De mast liep naar beneden uit in een driehoekige punt die, met al zijn 80 ton staal, op een porseleinen isolator rustte. Stevige stalen tuidraden, verankerd in tuiblokken, hielden de mast op zijn plaats.

Krantenartikelen uit die tijd roemden de constructie als 'wonder der techniek in Lopik'. De eerste 30 meter zijn gemonteerd terwijl de mast nog op de grond lag. Daarna werd dat stuk rechtop gezet, in evenwicht gehouden door de tuien. Vervolgens bouwden vier tot vijf mannen daar dagelijks 8 meter op. Zij klommen daarvoor iedere dag verder naar boven en zetten in totaal 60.000 onderdelen in elkaar met 20.000 bouten.

Om een goede werking van de antenne te garanderen, moest er een aardnet worden aangelegd. Dit bestond uit koperdraden, ongeveer ter lengte van de mast, die vanaf de voet van de mast stervormig werden ingegraven. Het zendersignaal uit het hoofdgebouw ging via een feederlijn naar het feederhuisje onderaan de mast, van waaruit het signaal naar de antenne gevoerd werd.

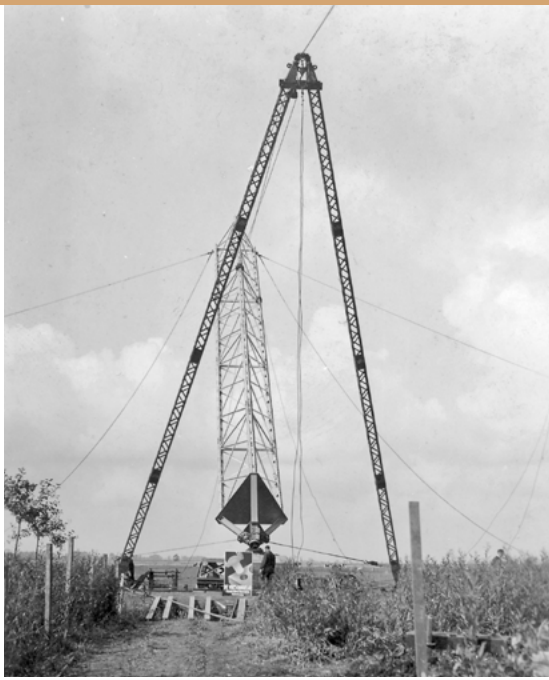

Zendvermogen

In 1970 werd aan de andere kant van de Biezendijk, dus op IJsselsteins grondgebied, een (reserve)mast van 80 meter hoog opgericht. Deze nam de uitzending van Hilversum 3 over van Jaarsveld met een zendvermogen van 20 kW. (De grote masten zonden met 120 kW)

Het bereik van de zenders was op den duur niet meer voldoende. In 1980 ging de nieuwe krachtige middengolfzender Flevoland (600 kW), Hilversum 1 en 2 uitzenden.
De Lopikse zenders hielden een reservefunctie en werden omgebouwd voor Hilversum 3 (vanaf 1985 Radio 3), dat door het grotere vermogen van 120 kW een betere dekking kreeg. In 1993 schakelde Radio 3 over naar de FM. De vrijkomende AM-frequentie werd beschikbaar gesteld aan commerciële radiostations.

De stralingsproblematiek

Begin jaren negentig startte IJsselstein met woningbouw in de wijk Zenderpark. Vanwege de elektromagnetische straling zouden de Lopikse zendmasten verplaatst moeten worden naar elders in de Lopikerwaard. Daar stonden zo'n 10 actiegroepen tegenop. Ondertussen namen de klachten toe. Elektrische apparaten stoorden, of lieten radiogeluiden horen. Bewoners vreesden gezondheidsrisico's.
Na een zware strijd werd in 2004 een convenant getekend om het vermogen van de zenders te verlagen.

Opgeblazen - einde van een tijdperk

Ingevolge het convenant, haalt Nozema in datzelfde jaar de noordelijke zender van 165 m. neer. Bij één van de tuiblokken werden explosieven bevestigd. Door het snijbrandeffect van de explosie, waren de tuidraden in één klap los. De trekkracht van de andere tuien zorgde dat de mast in het weiland landde.

Vanaf 2013 stoppen veel stations hun uitzendingen via de middengolf en zenden alleen nog uit via FM, de digitale DAB+ en internetradio. Dit gold in 2015 ook voor Radio Maria, het laatste station dat via de zuidelijke mast van 192 m. uitzond. Nu de mast geen functie meer had, werd deze op 4 september 2015 ontmanteld. De reservemast van 80 m. werd diezelfde dag ook neergehaald.
Dit betekende na 75 jaar het einde van de middengolfuitzendingen vanuit Lopik.

Na de Tweede Wereldoorlog ontwikkelde omroep- en zenderland zich razendsnel. De televisie doet zijn intrede en de Wereldomroep en FM-radio (Frequentie Modulatie-techniek) worden geïntroduceerd. Meer en andere zenders zijn nodig.

Grensoverschrijdend beeld en geluid

De roem of de zenders?

Wereldomroep

De Wereldomroep werd in 1947 opgericht om contact te houden met Nederlanders overzee en nieuws over Nederland te verspreiden in het buitenland. Om optimaal van het personeel op het middengolfstation in Lopik gebruik te kunnen maken, moest het nieuwe kortegolf-station daar vlakbij komen. In 1957 werd dit in gebruik genomen. Net over de grens met IJsselstein. Dit park telde 22 antennes en had een eigen zendergebouw, ontworpen door B. Merkelbach en P. Elling. Het park heeft gefunctioneerd tot 1987. Op het terrein is daarna het Zenderpark ontwikkeld. Het zendgebouw heeft een herbestemming gekregen en ligt aan de Merckelbachlaan, midden in de wijk.

TV-zenders

De eerste experimentele tv-zendmast in Nederland werd gebouwd in IJsselstein, langs de Paardenlaan. De eerste tv-uitzending vanuit deze mast was op 2 oktober 1951.
In 1961 werd de definitieve TV-toren langs de Hoge Biezendijk in gebruik genomen, die in 1965 de naam Gerbrandytoren kreeg. Deze is 372 meter hoog en daarmee de hoogste constructie van Nederland. De mast werd en wordt zowel gebruikt voor FM en DAB-radio als televisie-uitzendingen. Sinds 1992 wordt de toren met lampen opgetuigd tot de grootste kerstboom ter wereld.

Wat zegt een naam?

De naam 'Lopik' was voor de radiozenders zo ingeburgerd, dat zowel het wereldomroeppark als beide TV-masten, die toch echt in IJsselstein stonden, met 'Lopik' werden aangeduid. Het Lopikse zendstation was het hoofdgebouw, waaruit ook de IJsselsteinse locaties werden beheerd. Daardoor was het gebruik van de naam Lopik niet onlogisch. Voor IJsselstein was dat toch wat pijnlijk. Nozema probeerde te helpen door een extra testbeeld op te nemen: 'Zender Lopik', 'te IJsselstein'.
En inderdaad: voor de oorlog had niemand van Lopik gehoord, maar daarna stond het op de kaart. IJsselstein had de zenders, Lopik de roem.

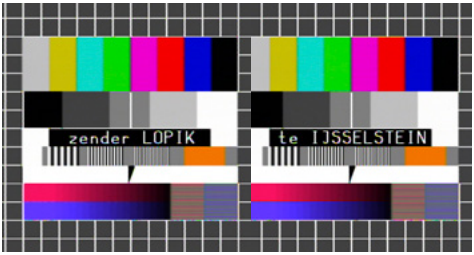

Afsplitsingen en samensmeltingen

De generaties middengolfzenders in het zendstation volgen elkaar op. In 1965 werden de zenders voor Hilversum 1 en 2 volledig vernieuwd. Door de voortschrijdende techniek, waren de nieuwe zendinstallaties compacter en pasten compleet met alle apparaten in de machinezaal. In 1970 kwam de zender voor Hilversum 3 hierbij. In 1991 kwam weer een nieuwe generatie zenders o.a. voor het doorgeven van Radio 3 en commerciële zenders. Deze pasten met alle apparatuur in de kelder.

Vernieuwd kantoor

In 1989 wordt de PTT geprivatiseerd (dit werd PTT Telecom en later KPN). Nozema werkte altijd zeer nauw samen met PTT, dus dat vereiste een heroriëntering. De communicatiewereld biedt zoveel perspectief dat Nozema op eigen benen verder gaat. De Haagse PTT-medewerkers van 'Omroep en Televisie', komen in dienst bij Nozema en worden gevestigd in Zoetermeer. Het zendstation in Lopik wordt gerenoveerd en uitgebreid met nieuwbouw aan de achterkant, naar ontwerp van architect Bob Schiller. Alle medewerkers uit Zoetermeer en van de locaties in Lopik en IJsselstein gaan in het vernieuwde zendstation samenwerken. Een nieuw elan ontstaat. De oude machinezaal

wordt kantine. In de zenderzaal wordt een nieuw Omroep Beheer Centrum ingericht. Van hieruit werden alle omroepzenders (zowel FM, AM, als TV) van Nederland bewaakt en beheerd. Dit centrum is in 2010 naar Hilversum verplaatst. De ontwikkelingen blijven razendsnel gaan. Het eigendom van de hoge antennes wordt afgesplitst in Novec BV. Het overblijvende bedrijf gaat Nozema Services NV heten. Dit wordt overgenomen door KPN. KPN verkoopt alle torens en masten aan Alticom (dochter van Franse TDF). Recentelijk is Alticom overgenomen door het Spaanse Cellnex Telecom.

Verkoop gebouw

Nozema is opgegaan in het grotere geheel; op de aangelegde fundamenten wordt verder gebouwd. In januari 2019 kopen de huidige eigenaren het zendstation in Lopik, het staat dan al enkele jaren leeg.

Het Zendstation als evenementen- en vergaderlocatie

Na jaren leegstand wordt er nu hard gewerkt om Het Zendstation in de toekomst een nieuwe bestemming te geven. Voor dat zover is, zal het gebouw beschikbaar zijn voor het organiseren van bijeenkomsten zoals vergaderingen, trainingen en congressen. Maar ook voor bruiloften, diners, borrels en personeelsbijeenkomsten zijn passende zalen te vinden.
Het gebouw is ontstaan om boodschappen te verzenden en in de huidige functie kan dat nog steeds, in een wat andere vorm. Als een bedrijf iets nieuws in de ether wil brengen is Het Zendstation een iconische plek om dat te doen. De lange geschiedenis in radio maken en verspreiden van nieuws en muziek is hier overal voelbaar.

Het Zendstation heeft zo veel ruimte dat iedere bijeenkomst in het gebouw Corona-proof georganiseerd kan worden. Naast de grotere zalen zijn er ook privékantoren ingericht voor iedereen die even een dag aan de keukentafel wil ontsnappen en in alle rust en focus wil werken.

Meer informatie over de mogelijkheden op www.hetzendstation.nl of via een mail aan zend@hetzendstation.nl.

Ook al waren de medewerkers van Nozema, in feite gedurende een groot deel van de geschiedenis van het bedrijf in dienst van de PTT, zij hielden een Nozema-hart en noemden zich Nozematen. Wij spraken met een van hen, Ben Koolhaas.

Een leven in en onder de zenders

Ben Koolhaas, 95 jaar, woont in de portiers-woning naast de ingang van het zendstation. En dat doet hij al meer dan 40 jaar. Dat er weer wat meer reuring op het terrein komt met de nieuwe bestemming van het gebouw, vindt hij een goede zaak.

In 1948 volgde hij zijn vader naar Lopikerkapel, die daar beroepen was als dominee. Hij vond een baan als bedieningstechnicus bij Nozema. De opleiding kreeg hij op het werk. Zijn werk-plek was de oude zenderzaal, boven in het gebouw. Als technicus kreeg je veel van het nieuws mee. Je luisterde naar de uitzendingen om te volgen of alles goed draaide. Wat hem erg is bijgebleven was de watersnoodramp in 1953. Dan merk je dat je een cruciaal beroep hebt.

In de beginjaren van de TV werd Ben over-geplaatst naar Hilversum, waar hij verantwoor-delijk werd voor de straalverbindingen. Deze werden gebruikt om TV-signalen van de studio naar de TV-zender te zenden of van opnamelocaties naar de studio. In 1974 werd hij hoofd van de afdeling voor FM en TV, zijn kantoor had hij in het Lopikse Zendstation.

In 1977 trok hij met zijn gezin in zijn huidige woning. Zijn functie heeft hij tot zijn 65ste in 1990 met veel plezier uitgeoefend. Hij heeft de hele ontwikkeling van de naoorlogse radio en televisie meegemaakt. Wat een ongekende ervaring!

In het huis bij de zender is hij blijven wonen. En dat verveelt nog steeds niet. Hij geniet van het weidse land om hem heen en van het uitzicht op de Gerbrandytoren. Vooral als deze 's winters weer oplicht als kerstboom.

Passie voor hun vak, motivatie om de kennis van historische techniek te bewaren en over te dragen, enthousiasme om zich hier samen met oud- PTT/Nozema-collega's voor in te zetten, dat zijn de drijfveren achter het Omroep Zender Museum.

Omroep Zender Museum

Het begon met het bewaren van oude onderdelen en apparaten als deze vervangen werden. Soms door deze te 'verstoppen', want sommige directieleden maakten liever schoon schip. Maar langzamerhand drong het belang van het behoud van historische objecten door en mochten deze worden opgeslagen in de kelder van het Kortegolfzendstation Flevo.

Oprichting museum

In 2005 besluit een aantal gemotiveerde vrijwilligers werk te gaan maken van het veilig stellen en beschrijven van relevant technisch erfgoed van NOZEMA. Ze noemen dit initiatief het 'Nozeum'. Begin 2008 komt de bunker achter het Zendstation in Lopikerkapel ter beschikking.

Nadat deze met vereende krachten helemaal is leeggemaakt en schoongemaakt, wordt de imponerende verzameling omroepzender-techniek in orde gebracht om deze te tonen aan het publiek. Op 10 oktober 2008 is het zover: het museum opent haar deuren. In 2009 wordt dit geformaliseerd en Stichting Omroep Zender Museum opgericht.
In de loop der jaren breidt de collectie zich uit en veel belangstellenden worden rondgeleid.

Verhuizing

Als het Zendstation verkocht wordt, mag het museum nog 2 jaar in de bunker blijven. Maar in oktober 2017 moet deze worden verlaten. Alticom redt de stichting door haar twee verdiepingen in de Gerbrandy toren aan te bieden. De nieuwe ruimte is echter beduidend kleiner, waardoor afstand moet worden gedaan van veel van de met zoveel liefde verzamelde spullen. Het rondleiden van bezoekers is hier niet mogelijk, maar de vrijwilligers blijven kennis onderhouden en delen, apparatuur restaureren en technische diensten verlenen. Dus het werk gaat door!

www.omroepzendermuseum.nl

Bronnen

- W.F.J. den Uyl, De Lopikerwaard deel I en II (Utrecht, 1963)
- Fred Gaasbeek en Teun Winkelman, Lopik: geschiedenis en architectuur (Zeist, 1996)
- P.W.A. Broeders, Tuinen in de Lopikerwaard (WBL, 1992)
- Kasteel & Buitenplaats, maart 2015 jaargang 17, nr. 48
- Reformatorisch Dagblad, 6 april 1989.
- R.J. Ooijevaar, Rapport Huis te Vliet en Hofstede te Vliet in Lopikerkapel, (WBL, 1988)
- T.C. Lof en R. Simonse, 90 Jaar goed ontvangen, de historie van het uitzenden van omroepsignalen in Nederland (Stichting Omroep Zender Museum, 2011)
- A. Maatjens, Tussen Omroep en Telecommunicatie, 1935-1995 (Nozema)
- Nozema 80, (Nozema, 1980)
- K. Peeters, "Het zenderpark Lopik/IJsselstein" (Historische Kring IJsselstein, nr 52, 1990)
- Joh. A. van Vliet, De Lopikerwaard in oorlogstijd (SJOG, 2015)
- Krantenartikelen uit: Haarlems Dagblad 25 mei 1940 en 27 mei 1940, Maasbode 15 oktober 1940, De Telegraaf 13 april en 25 september 1940.
- Website Regionaal Historisch Centrum Rijnstreek en Lopikerwaard
- Website

Fotoverantwoording

- Utrechts Archief: P4 'Chaertboeck van de hennipwerven die gheleegen sijn in Loopick ende Cappel', J.Rz. van den Berch, 1607 | P6 kerk, P12, P25 luchtfoto
- Regionaal Historisch Centrum Rijnstreek en Lopikerwaard: P5 Generaale landkaarte van den Loopicker Waard, D.W.A. Hattinga, 1771
- Collectie Floris de With: P5 en 6 Ansichtkaarten Lopikerkapel, P13 oude foto
- Collectie Cobie van Lent: P9, P13 t/m P15
- Rijksmuseum van Oudheden Leiden: P11 Leisteen
- Stichting Omroep Zender Museum: alle historische foto's van P16 t/m P27; P31
- Het Zendstation: P3, P28
- Carla Brokking: recente foto's diverse pagina's

Disclaimer auteursrechten

De afbeeldingen die in dit boekje zijn gebruikt, zijn verkregen door o.a. eigen vervaardiging en schenkingen van particulieren of instellingen. Bij de historische afbeeldingen hebben wij ons zoveel mogelijk beperkt tot afbeeldingen uit het publieke domein of particulier bezit. Stichting Kunst en Cultuur Lopik heeft in redelijkheid getracht alle maatregelen te treffen om geen inbreuk te doen op het auteurs- of beeldrecht van individuele fotografen, bedrijven of instellingen en bestaande rechten te respecteren.

Als de stichting abusievelijk het auteursrecht of andere rechten heeft geschonden verzoeken wij u ons daarover te informeren, zodat we deze fout kunnen corrigeren.

Leermonument
Zenden en ontvangen

Het nationale thema van Open Monumentendag 2020 is 'Leermonument'. Je denkt dan al snel aan een schoolgebouw of universiteit. Maar wij kozen voor het Zendgebouw op de grens tussen Lopik en IJsselstein, waarin de middengolfzenders Hilversum 1 en Hilversum 2 waren gevestigd. Ooit was dit het radiohart van Nederland.
Geen educatieve instelling dus, maar als je je realiseert welke rol de media spelen in informatie-verstrekking, ontwikkeling en educatie, is dit zendergebouw van de Binnenlandse Radio Omroep zeker een leermonument.
De ondertitel 'Zenden en ontvangen', is in lijn met het karakter van het gebouw en herinnert eraan dat zenden en ontvangen, in welke vorm dan ook, de wijze is waarop je kennis overdraagt en leert.

Waarom viel de keuze voor de vestiging van de zenders op het kleine dorpje Lopikerkapel? Het blijkt dat bij de voortplanting van de middengolf, de geleidbaarheid van de aarde een rol speelt.
De dikke kleilaag die de meanderende rivieren hier in de loop der eeuwen hebben afgezet, is hiervoor zeer geschikt. Gevoegd bij de perfecte strategische ligging waren de omstandigheden ideaal.

Dit door de rivier gevormde landschap is tevens bepalend voor de bewoningsgeschiedenis.
De eerste bewoners moesten hard en zwaar werk verrichten om hier te kunnen wonen en een bestaan op te bouwen. De klei heeft enkele geheimen van de historie prijsgegeven via een scala aan archeologische vondsten. Dit boekje verhaalt over de historie van Lopikerkapel en de zenders.